

4130/2664

AZ ISKOLAI FILMINTÉZET DIAFILM SOROZATA

176 szám

VAJDA JÁNOS II

Irodalomtörténeti sorozat: 57.

Készült: 1955 évben

Bevezetés

Diáfilmünk első részében Vajda János életének és írói munkásságának az 1860-as évekig terjedő időszakát vizsgáltuk. "1861. után Vajda János az egyetlen magyar költő, aki megszegi a kötelező illemszabályokat a néha éppenséggel oly erős fénnel, amely sérti kortársainak félhomályhoz szokott szemét, belevilágít a magyar társadalomba. A 48-as eszmék fénye az. Gyűlölettel nézi a 61-től, illetve a 67-től újból nyeregbe ülő feudális világot s a polgári demokrácia eszményét lobogtatja versben és prózában évtizedeken át" - írja Komlós Aladár "Vajda János" című monográfiájában. 1861 elején Vajda már tul van a válságon, amelybe a világsi bukás juttatta. Újból megtalálta magát, nem ingadozik többé. 1861. április 4-én, két nappal a magyar országgyűlés megnyitása után Vajda, mint tulajdonos és felelős szerkesztő, Csátár címmel megindította hetenként egyszer megjelenő politikai néplapját. Ugyanezen év végén azonban otthagyta lapját s 1862-ben gyors egymásutánban Aristides álnév alatt két röpiratot ad ki. Ettől számítjuk irodalmi munkásságának második korszakát, amelyet jelen diafilm tárgyal.

1. Az "Önbirálat" című röpirát-cimlapja /1862/

1861 végén, mint mondtuk, Vajda otthagyta lapját, a Csátárt, s 1862-ben, gyors egymásutánban Aristides álnév alatt két röpiratot adott ki: 1862 július végén az "Önbirálat"-ot, majd október végén a "Polgárosodás"-t, amelyekben szemhefordul a megegyezést akadályozó politikával. Míg a Csátár című lapban a függetlenség eszméje állt gondolkodása előterében, most főcélnek a társadalmi élet átalakulást tekinti. Az "Önbirálat" főképpen a középnemesség büneinek kipellengérezésével foglalkozik, a "Polgárosodás" inkább az iparosodást szorgalmazza. Vajda az új Magyarországot nem a nemesség uralmának megőrzésével akarja megvalósítani, hanem az ellen, annak egyidejű ledöntésével. Az Önbirálatban kifejti Vajda, hogy a középnemességnek át kell alakulnia művelt és munkaszerető polgársággá. Képünkön az Önbirálat cimlapja látható.

2. A "Polgárosodás" című röpirát cimlapja /1862/

Miután az "Önbirálatban" kipellengérezte Vajda a középnemesség valamennyi hibáját, a "Polgárosodásban" megmutatja a társa-

dalmi fejlődés útját s annak végső célját a polgárosodásban jelöli meg. Mind az Önbirálót, mind a Polgárosodás nagy visszhangot keltett a magyar közvéleményben. Ez a nagy visszhang bátorította fel Heckenastot arra, hogy Vajdát bizza meg a tulajdonában lévő, egyelőre Jókai által irányított Magyar Sajtó című napilap szerkesztésével.

3. Kempelen Győző "Herostratiadák" című röpiratának címlapja /1862/

Vajda röpiratainak élénk visszhangjából a legerősebb Kempelen Győző cikksorozata volt, amely a nagyváradi Bihar című lapban jelent meg s amelyet később Kempelen könyvalakban is kiadott. Vajda ekkor már a támadások középpontjában volt s így amikor elvállalta a Magyar Sajtó szerkesztését, már a bojkottálást is kihívta maga ellen. Ezzel magyarázható, hogy 1864 első felében felköltözött Bécsbe.

4. Bécsi látkép. Alt Rudolf metszete a XIX. század első feléből

Vajda János 1863 január 1-én vette át a Magyar Sajtó című lapot. A lap előfizetési felhívásában a következőkben fogalmazta meg programját: "Irányára nézve lapunk a gyökeres javítás /radicalreform/, az európai emelkedett szabadelvűség, szellemére nézve a polgárosuló népiség képviselője lesz". Vajda azonban nem léphetett a békés alkotómunka útjára. Röpiratai miatt sorozatos támadások érték. Kihívta az írók haragját amiatt is, hogy Arany Jánost érdemtelenül megbírálta. Elfogultságában tettleg bántalmazta Thaly Kálmánt. Mindezeket túl, Vajda szomorúan tapasztalta, hogy irótársai bojkottálni kezdik. Így érlelődött meg benne a gondolat, hogy Bécsbe költözzék, 1864 első felében utazott Bécsbe és 1866 nyaráig maradt ott. A két esztendő, amelyet Bécsbe töltött, lassacskán megnyugtatta Vajdát. "Pest és Bécs" című tárcája érdekes bepillantást nyújt életének ebbe a rejtve maradt szakaszába. Vajda János 1866 nyarán elhagyta Bécsét és visszaköltözött Pestre.

5. Pest-Buda a XIX. század harmadik negyedében /Egykoru rajz nyemán

1866 nyarán költözött vissza Pestre Vajda János. Itt kezdetben leírhatatlan nélkülözések között élt. 1867. áprilisában a Magyar Ujság című napilap munkatársa lett. Itteni működése miatt a Deákpárti Pesti Napló megtámadta őt. Vajda a Pesti Napló főszerkesztőjéhez, Kemény Zsigmondhoz írt nyílt levéllel válaszolt a támadásokra s ebben az élelhangu írásban leleplezte a Deák-párt vezető klikkjének mesterkedéseit. Érdekes fordulat állott be ebben az időben Vajda János politikai felfogásában. Az 1861-ben még a kiegyezés híveként megnyilatkozó író, 67-ben a kiegyezés ellenségeként szólalt meg. Kiegyezés-ellenes nézeteit Vajda Magyar Ujságban közölte elsősorban s ugyancsak ott jelentek meg a nemzetiségi kérdés megoldására vonatkozó írásai

is. 1868 augusztusáig dolgozott Vajda Magyar Ujságba. Onnan való kiválása után Heckenastnak egy másik lapjában, az Aldor Imre szerkesztette A Nép Zászlója című hetilapban folytatta közírói tevékenységét. -Képünkön Pest-Budát láthatjuk ebből az időből.

6. Vajda János "Egy honvéd naplója" című könyve, amelynek anyaga A Nép Zászlója című hetilapban jelent meg először

A Nép Zászlója című hetilapban közölte Vajda János ennek a könyvecskének az anyagát 1868-ban. Ez az emlékirat az 1847-es pesti követválasztástól a világosi fegyverletételig lefolyt idő néhány általa átélt jelentetét írja le. Az emlékirat a forradalomról ad átfogó képet, csak néhány jelenetet ragad ki belőle. Az emlékirat 1869-ben könyvalakban is megjelent. Ezt az első kiadást ábrázolja képünk. Ekkor Vajda már ismét bekapcsolódott az irodalmi életbe. Nemcsak közírói, hanem szépirói tevékenysége is intenzívvé válik. Költői tevékenységének megindulását egy nagyszerű kiegészés-ellenes vers jelzi: a Luzitán dal. 1870-ben a Vasárnapi Ujság munkatársa lett. Ugyancsak ebben az évben beválasztották a Kisfaludy-Társaság tagjai közé sőt 1872-ben a Társaság kiadta Vajda költeményeit is.

7. Vajda János 1872-ben

1872-ben jelentek meg Vajda János újabb versei a Kisfaludy Társaság kiadásában és ugyanebben az évben közölte a Vasárnapi Ujság ezt a jólsikerült metszetet Vajda Jánosról. A kép Rusz műve. Vajdát ebben az időben főleg két író társa pártfogolta: Ábrányi Emil és Endrődi Sándor. Anyagilag pedig Heckenast, a könyvkiadó áll melléje.

8. Endrődi Sándor, Vajda János barátja

A sokat támadott Vajda Jánosnak egy igaz barátja volt: Endrődi Sándor. Endrődi Sándor már 1871-ben ezt írta Vajdáról a Figyelő című lap augusztus 1-i számában: "A nagytehetségű Vajda Jánost, ki költészetünk végtelen kárára működése délszakán hallgatott el, most teljesen ignorálják". Majd a Haladásban 1872-ben sikraszállt Vajda mellett s azt írta költő-barátjáról, hogy "mélyebb, hatalmasabb érzéseket, tömörebben, megrázóbban egy magyar költő sem adott még". Vajda mindinkább belemelegedett a munkába. Nagyobb költői vállalkozásokba is kezdett 1872 után s így 1873-ban megkezdte Találkozások című versesregényét, amely 1877-ben jelent meg.

9. A "Találkozások" első kiadásának címlapja /1877/

Ez a versesregény jelzi Vajda János írói magáratalálásának kezdetét. 1873-ban kezdte írni Vajda János "Találkozások" című budapesti életképét, versekben, "ahogy ezt a címlapon is olvashatjuk. A mű Puskin hatását mutatja már annyiban is, hogy a hős itt is eszerbenhagy egy hű szívet, aki szeret s ezzel tönkreteszi saját életét" - állapítja meg Komlós Aladár. A versesregény azt

a világot ábrázolja, - de az ujszerű környezet élesebb színeivel, tudatosabb kiemelésével - amelyet novelláiban is ábrázolt. A mű alapeszméje: az érzékiség uralma az ember nemesebb érzései felett. Komlós Aladár idézett monográfiájában kimutatta, hogy a történet a valóságban is megesett. Hőse Zerkovitz Szidónia, pesti tanítónő volt /1858-1907/. A szép és érdekes lány, aki irodalommal is foglalkozott, 1874-ben Münchenbe ment, hogy színésznő legyen. Ott ismerkedett meg egy fiatal göröggel, aki herceggként szerepelt s aki Szidóniát feleségül vette. Csakhamar kiderült azonban, hogy a görög "herceg" szélhámos és nemcsak hercegsége, de vagyona is hazugság. Ekker Szidónia elvált szélhámos férjétől és visszaköltözött Budapestre. Ezt a történetet írta meg Vajda a találkozásokban, költői formában. Komlós Aladár azt írja a "Találkozásokról"-, hogy "Ez Vajda legépebb, legtöbb művészi gonddal kidolgozott epikai alkotása". Vajda írói magáratalálásának utját még egy másik mű is jelzi: "Alfréd regénye" Egyébként Vajda a 70-es években igen sokat dolgozott. Lefordította Misard: "Tanulmányok a renaissance és reformáció korából" című kétkötetes művét is.

10. A "Magyar bors" című anekdotagyűjtemény első kiadásának címlapja

Tisztára megélhetési okok vezették Vajdát arra, hogy egy anekdotagyűjtemény szerkesztésére adta fejét. Képünkön a "Magyar bors" című kötet első kiadásának címlapját láthatjuk, amelyet Vajda szerkesztett. A 70-es évek vége azonban nemcsak a sekélyes alkotások ideje, hanem a komoly és értékes költői termés időszaka is. Következő képünkön az ebből az időszakból származó egyik legszebb Vajda-vers szövegét láthatjuk: "A vaáli erdőben" c. verset.

11. "A vaáli erdőben" című vers első közlése a Vasárnapi Ujság március 21-i számában

Ezt a betegségben írt verset Vajda János a Vasárnapi Ujságban közölte először. A vers Vajda költészetének, világszemléletének elborulását jelzi. A halál, a rettegés, 1875-től igen jellemző vonása Vajda egész költészetének. Komlós Aladár azt írja ezzel kapcsolatban, hogy "a halál azért válik 1875-től gyötrően állandó s közeli problémává Vajda számára, mert az egykoru magyar élet nem ad megfelelő cselekvési lehetőséget és elég tartalmat életének." Ebben a pesszimista hangulatban írta Vajda János a Találkozások testvérművét, az "Alfréd regényét" /1875/. Ebben a viszonzatlan szerelem tragikumát és ugyanakkor a költői önérzet a felülkerekedés vágyának a mesterei rajzát adta. Pesszimizmusának, magánosságérzetének azonban legművészebb kifejezése "Az üstökös" című verse, melynek szövegét következő képünkön láthatjuk.

12. "Az üstökös" című vers szövege a Vasárnapi Ujság 1886-i számából

A vers Eötvös Károlynak a Vasárnapi Ujságban írott cikke után jelent meg. A költő művészi tömörséggel ábrázolja magánosságát, amelynek jelképét az üstökösben látja. A költemény megihlette Jankó Jánost, Vajda János egyik kötetének /Dal és beszély/ illusztrátorát is. Következő képünkön a "Dal és beszély" című kötetben megjelent illusztrációt láthatjuk.

13. Jankó János rajza Vajda János "Dal és beszély" című kötetében, ahol "Az üstökös" is megjelent

Jankó János ezzel a szimbolikus rajzzal akarta érzékeltetni Vajda János költészetének jellegzetességét: a magánosságérzés, a társatlanságtudat kifejezését. Következő képünkön a "Dal és beszély" című kötet címlapját láthatjuk, amelyben ez a rajz is megjelent. A kötetnek az az érdekessége még, hogy belső címlapján közli Vajda János 1877-ben készült arcképének másolatát. Ez is Jankó János műve.

14. A "Dal és beszély" című kötet belső címlapjai

A címlapon látható Vajda-arcképet Jankó János egy 1877-ben készült fametszet után rajzolta. Következő képünkön az eredeti, 1877-ben készült, Vajda-arcképet láthatjuk.

15. Vajda János 1877-ben

Ez a kép az évből való, amikor a Petőfi Társaság megalakult. Vajda nem lépett be a Petőfi Társaságba, jóllehet annak lapja, a Koszoru nem is egy magasztaló cikket írt róla. Komlós Aladár ezt írja ezzel kapcsolatban, hogy Vajda "tartózkodását alighanem az magyarázza, hogy elvi ellensége volt az efféle társulásoknak s a tekintélyes Kisfaludy Társaság tagságát is csak kényszerhelyzetben fogadta el. A magánosság már nem pusztán hangulat nála, hanem karakter-vonás". "Viszont mélyen bántotta az Akadémia mellőzése" - állapítja meg Komlós. Bántotta az is, hogy olyan mostoha viszonyok között kellett megjelentetnie költeményeit s éppen ezért igen keserű gunnyal, de inkább vádlóan fogalmazta meg összes költeményeinek 1881-beli kiadásához a kiadói felhívást. Ebben az előfizetési felhívásban, amely 1876-ban kelt, többet közt ezt írja Vajda: "Ami engem illet, egész írói pályámon a meggyőződésem szerinti igaznak szolgálataiban, pártoktól és hatalomtól függetlenül, sokkal inkább elfeledkeztem saját személyes előnyömről, semhogy azon szerencsés un. cliquek egyikébe tartoznám, melyek tagjai anyagi tőkére s közlőnyek ajánlatára támaszkodva, most már egymásnak kölcsönös kiadói, vevői, bírálói, dicsőítői egyszersmind".

16. Azoknak az íróknak a névsora, akik 1886-ban előfizetési felhívást bocsátottak ki Vajda János műveinek kiadására

Vajda János műveinek sorsára igen jellemző ez a dokumentum, mely az 1887-ben megjelent "Vajda János újabb munkái" című mű második kötetének hátsó borítólapján látható. 1886-ban 38 író

állt össze, hogy Vajda újabb műveinek kiadását elősegítse. Eöt-
vös Károly fogalmazta az előfizetési felhívást, amelyet a képün-
kön látható írók irtak alá, összesen 380 előfizetőt gyűjtöttek
s az éppen hogy elegendő volt a két kötet megjelentetéséhez. Kö-
vetkező képünkhöz az előfizetések segítségével megjelent két
Vajda-kötet címlapját láthatjuk.

17. Az író- és költőtársak segítségével és támogatásával megje-
lent két Vajda-kötet címlapja /1887/

A kötetekről s egyáltalán Vajda Jánosról a fiatal írók ra-
jongó hangu elismerő kritikát irtak s ezek közül is kettőt kell
kiemelnünk: a Berczik Árpád és az Endrődi Sándor irását. Egyéb-
ként a 80-as években már egész kis Vajda-kör alakul ki a költő
körül. Benne látják a fiatal írók és költők az irodalmi ellen-
zék vezérét és megtestesítőjét. "Az irodalmi ellenzék, illető-
leg a fiatal írók közfelfogásában kialakult egy egységes Vajda-
kép, amelyhez lassacskán alig tudtak valamit hozzátenni"- álla-
pítja meg Komlós Aladár. Vajda hívei, elismerői között, ott lát-
juk Tolnai Lajos, Ágai Adolfot, Erdélyi János, Zilahy Károlyt,
Palágyi Lajost, Völgyi Gusztávot, sőt Beöthy Zsoltot és Szász
Károlyt is. Figyelemreméltó, hogy csaknem valamennyi kritikusa
kifogásolja népiesség - szemléletét. Általában az volt a fel-
fogás róla, hogy Vajda népiesség-ellenes volt. Komlós rámuta-
tott Vajda népiességének mibenlétére és ezzel kapcsolatban be-
mutatjuk két népiesszöveg irásának illusztrációs anyagát.

18. A "Dal és beszély" című Vajda-kötet címlapja. Ebben a kötet-
ben jelent meg Vajda János "Ábel és Aranka" című elbeszélő köl-
teménye

Komlós Aladár ezzel az elbeszélő költeménnyel kapcsolat-
ban megjegyzi, hogy csak látszólag mond ellent a költő irodalom-
felfogásának. Vajda János népiesszöveg elbeszélő költeményei elő-
segítették a népi öntudat növekedését. Az "Ábel és Aranka" című
elbeszélő költeményben arról van szó, hogy Hortobágyország her-
cegkisasszonya Aranka, úgy kísérli meg kiismerni Ábelt, ezt a
parasztruhába öltözött bujdosó nemest, hogy előbb rablógyilkos-
ságra, majd hamiskártyázásra akarja rávenni. A jószívű Ábel
egyikre sem képes, még Aranka kedvéért sem. De legyőzi a csár-
dába betörő betyárt s annak rablott pénzét beszolgáltatja. Meg-
állja az utolsó próbát is: szereti Arankát akkor is, mikor azt
hiszi, hogy ennek arcát elcsufította a himlő. Most már Aranka is
felfedi kilétét s megvallja, hogy csak próbára akarta tenni a
férfit. Egybekelnek s boldogan élnek Tündérországban.

19. Három illusztráció az "Ábel és Aranka" című elbeszélő köl-
teményből

Jánkó János készítette ezeket az illusztrációkat, amelyek
stilusukban is példázzák az elbeszélő költemény ellentmondásait.
A költemény hangja és alakjai népmeseiek, de ugyanakkor valóság-

gosak is. Ez az ellentmondás kitűnik az illusztrációkból is, amelyek Ábelt polgári öltözékben ábrázolják. Ellentmondást jelent a történet színhelye és időpontja is, mert Vajda történetét a Bach-korszakban és a Hortobágyra helyezi s így nehezen egyeztethető össze azzal a motivummal, hogy a történet végén a szerelmeseik Tündérországba mennek. Komlós Aladár megállapította, hogy Vajda kedvenc művének tekintette ezt az elbeszélő költeményt. Vajdának van még egy népieshangú elbeszélő költeménye: **Török Jankó**. Ezzel foglalkozunk következő képeink során.

20. Vajda János "Török Jankó vagy a három erős ember" című népies elbeszélő-költeménye címlapja

Vajda János Petőfi János vitézének nyomán írta ezt a népieshangú elbeszélő költeményt. Az elbeszélő költeményt Vajda János nem a kedve szerint írta, hanem a Révai-könyvkiadó cég rendelésére. A kormány ugyanis a Révai-céget bizta meg azzal, hogy a "Tatár Péter regekunyhója" című ponyvasorozatot valamilyen népies tárgyú, olcsó elbeszélés sorozattal ellensúlyozza. Az előbb említett ponyvasorozatban betyártörténetek jelentek meg, s a kormány azokat szerette volna kiszoríttatni a "Jó Könyvek" című, olcsó kiadványokkal. "A Török Jankó" ebben a sorozatban jelent meg 1884-ben, mint a sorozat 23. száma, Gyulai László rajzaival. Vajda János ugyancsak ebben a sorozatban jelentette meg a "Jó egészség és a hosszú élet titka" című versezetet. Ebben Vajda sietve összezsapott alexandrianusokban mondta el higiéniai elveit és jótanácsait. E két kiadványból kitűnik, hogy Vajda "népiesége" csupán alkalmazkodás a népies sorozat célkitűzéseire.

21. Három illusztráció a "Török Jankó" című kiadványból

Vajda János a "Török Jankó"-ban azt a régi népmesei motívumot dolgozta fel, amelyet Arany László gyűjtött és közölt népmese-gyűjteményében a "Fehér ló fia" címmel. Juhász Géza kimutatta, hogy ez a népmesei feldolgozás nem más, mint Vajda János költői pályájának jelképes rajza. Ennek az elvnek az alapján írja Komlós Aladár: a versben szereplő: "királylány, akiért Törzsök Jankó leszáll az alvilágba, nem más, mint a költészet, az apró sing-király pedig Gyulai Pált jelképezi, az óriásnak rémlő törpetömeg pedig Gyulai hiveinek, az apró íróknak a klikkje. Bár kissé valószínűtlennek tűnik, hogy írói pályájának allegorikus rajzát Vajda a népi ponyva számára dolgozta fel, ahol az nem számíthatott megértésre, el kell ismernünk, hogy a mese megengedi az érdekes értelmezést" - állapítja meg Komlós Aladár. Képünkön Gyulai László három illusztrációját láthatjuk a "Törzsök Jankó" ponyvakiadásából.

22. Vajda János humoros névjegye

Vajda János anyagi kiszolgáltatottságának, megélhetési gondjainak és pénztelenségének nemcsak az is a bizonyítéka, hogy ponyvára való írásokat is kényszerült alkotni, hanem az az eset

is, amelyet Mikszáth Kálmán jegyzett fel róla. A hatvanas években Vajda János képviselői megválasztására is gondolt. Nem volt pénze azonban a választási költségekre. Verseinek honoráriumából akarta volna előteremteni a szükséges összeget. A versek szépek voltak, de nem hoztak pénzt számára. Így tehát képviselői tervei dugába dőltek, akkor nyomatta Vajda ezt a humoros névjegyet, amelyet képünk ábrázol: "Vajda János, nem képviselő. Ez a névjegy a Vasárnapi Ujságban jelent meg. Annak alapján közöljük.

23. Bartos Róza, Vajda János felesége

A 80-as években Vajda János magánosságérzése már idegállapotának romlásához kezdett vezetni. Érthető, hogy Vajda változtatni óhajtott rideg életén és 1880-ban, 53 éves korában, három hónapi ismeretség után feleségül vette Bartos Rózát. Házassága nem sikerült. Az a négy év, amelyet Bartos Rózával töltött 1880-tól 1884-ig, Vajda életének leggyötrelmesebb szakasza. Feleségétől már 1882-ben elvált és Bécsbe költöztette őt, de Róza visszaköltözött hozzá. Válóperük igen sok gyötrelmet okozott a csalódott Vajdának s nem kevésbé Bartos Rózának. Képünkön Bartos Rózát, Vajda János feleségét láthatjuk.

24. Vajda János öregkori arcképei

Vajda Jánosról igen sok kép, fénykép, rajz maradt az utókorra. Filmünkön négy Vajda-arcképet mutatunk be az öregedő, illetőleg öreg költőről:

- a/ Vajda János arcképe Endrey Sándor festménye nyomán, a költő aláírásával.
- b/ Vajda János fényképe 1885-ből, Koller tanár fényképe.
- c/ Vajda János 1895-ben, Ellinger Ede fényképe,
- d/ Vajda János utolsó éveiben.

25. A Vasárnapi Ujság érdekes képsorozata 1895-ből Vajdáról és a többi "élő márciusi ifjuról" Jókairól, Degréről és Dobsáról

A Vasárnapi Ujság 1895-ik évfolyamának március 17-i számát az 1848-as szabadságharc emlékének szentelte a szerkesztőség. A 48-as szám első oldalán közölte annak a négy "márciusi ifjunak" a képét, akik még 1895-ben is éltek: Jókai, Vajda, Degré, Dobsa arcképét. Vajda Jánost Barabás Miklós rajza nyomán ábrázolja a címlap.

26. A Vasárnapi Ujság 1886-évi október 17-i száma elismerő cikket közölt Vajda Jánosról Eötvös Károly tollából

Az öregedő Vajda Jánost haladó szellemű kortársai a legnagyobb elismeréssel emlegették. A Vasárnapi Ujság, amelynek Vajda belső munkatársa volt, 1886-ban hosszú vezető-cikket közölt a költőről Eötvös Károly tollából. A cikk mellett megjelent a költő arcképe is /Biczó Géza rajza/ és a cikk után pedig "Az üstökös" című verse. Képünkön a Vasárnapi Ujság első oldalát láthatjuk.

27. Vajda János utolsó politikai röpirata: Magyarság és nemzeti önérzet. "Kóros áramok" /1896./

Az öreg Vajda János fáradhatatlan buzgalommal harcolt a magyar nyelv tisztasága érdekében. Élete utolsó másfél évében főmunkatársa volt Palágyi Menyhért "Jelenkor" című irodalmi napilapjának és élére állt a lapban megindított nyelvtisztítási, nyelvvelelési mozgalomnak. A Jelenkorban írja utolsó cikkeit. Ezekből és más lapokban megjelent nyelvtisztítási cikkeiből állítja össze utolsó munkáját "Magyarság és nemzeti önérzet" címmel. Nyelvtisztítási és nyelvújítási törekvéseiben egy új Kazinczynek tekinti magát. Azt vallja, hogy a költők és írók elsősorban hivatottak arra, hogy őrködjenek a nyelv tisztasága felett és ők jogosultak a nyelv tudatos alakítására. Harcol az idegen szavak kiküszöbölése érdekében: a meglévő magyar szavak csinosítására törekszik. Helyesli a hosszú szavak megkurtyítását, küzd az -iker igék tulságbavitele ellen, szót emel a da, -nok, -nök-féle képzők mellett és a nyelv legilletékesebb bírójának a költőket tartja. Nyelvészkedésének sajátos vonása, hogy a nyelv tisztaságának és szépségének rendkívüli politikai jelentőséget tulajdonít.

28. Vajda János utolsó kézírata: halála éjszakáján írott végső akarata

Ez a megrázóerejű dokumentum Vajda János végső akaratát tartalmazza. A haldokló költő különös életmódjához méltó módon különleges végrendeletet is írt. A halál torkában vetette papírra ezeket a kusza sorokat, amelyekben testéről és vagyonáról rendelkezik. Képünkön a végrendelet első oldalát láthatjuk.

29. Vajda János a ravatalon

Lakos Alfréd lerajzolta a költőt halálos ágyán s ezt a képet közölte az Uj Idők 1897-ik évi februári száma. A kép felnagyított alakját láthatjuk filmünkön.

30. A Vajda János halála alkalmával megjelent nekrológ a Vasárnapi Ujság 1897. évi január 24-i számában

Vajda János 1897. január 17-én halt meg, Budapesten. A Vasárnapi Ujság vezető helyen közölte a költőről készült Endrey-féle festményt és emelkedett hangú, szép nekrológban bucsuzott attól a költőtől, aki méltán megérdemli a XIX. század utolsó negyede legnagyobb költője címet. Képünkön a Vasárnapi Ujság említett oldalát láthatjuk.

31. Vajda János halálára és temetésére vonatkozó egykoru tudósítás a Vasárnapi Ujság 1897. évi január 24-i számában

Hosszas betegség után halt meg Vajda János. Végrendeletében, amelyet tíz évig hordott magánál, mert azt gondolta, hogy

hirtelen, az utcán fog egyszer meghalni, azt kérte, hogy boncolják fel. Orvosai: Müller Károly, Korányi Imre, Schaffer egyetemi tanárok, akik ingyen kezelték, orvosi jelentésükben megírták, hogy a költő éhenhalt. 1896 decemberében dőlt ágynak és 1897 január 17-ig ugyyszólván semmit sem evett, holott mértéktelenül jóétvágyu ember volt egészséges korában. Agyvelejét kivették az orvosok és az átlagos 1.300 grammal szemben 1.500 grammot nyomott. Temetése január 19-én volt a Rókus-kórház mögötti halottas-házból. A bemutatott oldalon részletes tudósítást olvashatunk a temetésről, illetőleg a költő végrendeletéről. A végrendelet első részét kéziratban láthattuk a 28. képen.

32. Részletek a Vasárnapi Ujság Vajda János halálakor megjelent számából

A Vasárnapi Ujság 1897. január 24-i számának 51-ik oldalán közölte Vajda János ifjúkori és öregkori arcképét, amelyeket ezen filmen láthatunk. Ugyancsak ezen az oldalon olvasható Vajda János legjobb barátjának, istápolójának, költőtársának: Endrődi Sándornak nekrológjából az utolsó rész, amelyet kinagyitva ugyancsak bemutatunk, majd ugyanezen az oldalon olvasható Vajda János utolsó költeménye, amelyet közvetlenül halála előtt írt és ezután láthatjuk Pásztói nekrológversét, amelyet szintén felnagyitva bemutatunk majd. A nekrológvers szerzője Platthy Adorján, aki Pásztói írói álnéven írt. Pásztói verse alatt Szabolcska Mihály nekrológverse olvasható.

33. Az előbb bemutatott oldalon lévő Endrődi-írás felnagyított képe

A Vasárnapi Ujság előbb bemutatott oldalán közölt Endrődi-írást ábrázolja képünk. A felnagyított képen olvashatjuk Vajda János legjobb költőtársának nekrológjából a zárórészt.

34. Pásztói, sirversének felnagyított szövege a Vasárnapi Ujság előbb bemutatott oldaláról

Pásztói álnéven Platthy Adorján írt nekrológverset Vajda János halálakor. Képünkön a vers felnagyított szövegét láthatjuk.

35. Palágyi Lajos "Vajda János emlékezet" című emlékirata és annak felnagyított részlete

Palágyi Lajos még a költő halálának évében igen figyelemreméltó emlékezést adott ki Vajda Jánosról. A mű címlapját láthatjuk és egy részletet felnagyitva az emlékezésből. Meglepően találó jellemzés és értékelés ez a mű, amely hasznos utmutatásul szolgált a későbbi Vajda-Kutatóknak is. Roppant találóan jellemzi Palágyi Lajos Vajda János gerincességét, amelyet a költő maga is olyan szépen megfogalmazott Sodoma című versében:

"Ha majd kiásnak a hamuözönből
Álmélkodó késő évezredek,
Találnak ott- s majd rámismernek erről -
Egy fölemelt főt s egy üres kezét....

36. Vajda János verseinek német fordítása

1926-ban német nyelvre fordította le Balogh Miklós Vajda János legszebb verseit. Képünkön a kötet címlapját láthatjuk.

37. Vajda János összes műveinek 1940-i kiadása. Címlap

Kozocsa Sándor szakavatott és gondos rendezésében jelent meg egy kötetben Vajda János valamennyi írása a Magyar Parnasszusban, 1940-ben. A több mint 1800 oldalas kiadvány közölte az akkor ismert valamennyi Vajda-írást. Képünkön a kiadvány címlapja látható.

38. Két új Vajda-kiadvány címlapja és a költő arcképe

Komlós Aladár immár három Vajda-kiadvánnyal gazdagította a nagy költő emlékét és zsenijét szolgáló irodalmat s ezen keresztül a legszélesebb olvasóközönség körében való megismertetését: 1951-ben jelent meg a Magyar Klasszikusok sorozatban Vajda János válogatott írásainak kiadása, majd 1954-ben ugyancsak Komlós Aladár összeállításában szemelvények jelentek meg Vajda János politikai írásaiból. Komlós Aladár igen alapos és eddig nem közölt adatokban bővelkedő monográfiát is írt Vajda János címmel, amely az Akadémia Könyvkiadó kiadásában jelent meg 1954-ben. Ez utóbbi alapvető mű közli Vajda írásainak kronológiáját is.

39. Vajda János siremléke

Vajda Jánost a Kerepesi uti temetőben helyezték örök nyugalomra. Diszszirhelye a Kossuth Mauzóleum mellett van. Siremlékét Donáth Gyula szobrászművész tervezte. Képünkön a siremléktervet láthatjuk, amelyet a Vasárnapi Ujság közölt 1897-i évfolyamában.

PELSŐOKTATÁSI JEGYZETELLÁTÓ VÁLLALAT BUDAPEST

Felelős vezető: Heitter Imre

8-2319/176/PE